

Oeverzwaluwen *Riparia riparia* in het defensieterrein De Haar in 2000-13

Rinus Dillerop & Bert Dijkstra

Vanaf 2000 is in het militairoefenterrein De Haar onderzoek verricht naar de aantalsontwikkeling van de oeverzwaluwen *Riparia riparia*. Sinds 2004 is er bovendien een start gemaakt met het ringen van de aanwezige Oeverzwaluwen. Dit om meer inzicht te krijgen in overleving, plaatstrouw en dispersie. In dit artikel worden resultaten van het onderzoek in de periode 2000-13 beschreven.

Werkwijze

De nestholen zijn in de meeste jaren rond eind juli/begin augustus geteld. Hierbij werden de holen beoordeeld op bewoning (veerresten, poep, krabsporen) om te voorkomen dat onvoltooide nestholen werden meegerekend. Doordat de wanden vrijwel jaarlijks vers waren (pas ontstaan of afgestoken) was er geen verwarring met oude nestholen uit voorafgaande jaren. Het ringonderzoek is steekproefsgewijs uitgevoerd. Dat wil zeggen dat er een aantal keren tijdens het broedseizoen vogels zijn gevangen met speciaal daarvoor geconstrueerde mistnetten. De netten werden een half uur voor zonsopgang (het moment dat de vogels uitvliegen) voor de wanden geplaatst. Uiterlijk één uur na het openen van de netten werden deze dichtgeschoven en opgeruimd zodat de vogels konden terugkeren. Het was niet altijd mogelijk om de netten voor alle holen in de langgerekte wanden te plaatsen. Meestal werden de netten voor de grootste clusters met bezette holen geplaatst. Van de gevangen vogels zijn, naast het aanleggen van een unieke ring, geslacht en leeftijd bepaald. Daarnaast werd vleugellengte, vetopslag, rui en gewicht vastgesteld en geregistreerd. De verzamelde ringgegevens zijn opgestuurd naar het Vogeltrekstation. Hier worden de gegevens opgeslagen en worden deze met andere gegevens elders uit het land verwerkt, om zo ook inzicht te krijgen in de landelijke trends (demografie, dispersie).

Ligging onderzoeksgebied

Ten zuiden van Assen is in 1993 in een voormalige landbouwgebied een start gemaakt met de aanleg van het oefenterrein "De Haar". In totaal is er in het gebied 1.5 miljoen m³ zand opgebracht en heeft het terrein een grootte van c. 450 hectare gekregen. Het terrein is in 2004 opgeleverd. Het bestaat tegenwoordig uit zand- en asfaltwegen, oudere en aangelegde bossen, houtsingels, watergangen en parkeergelegenheid voor heli's. Tijdens de aanlegfase nestelden de zwaluwen in steilwanden die tijdens inrichtingswerkzaamheden waren ontstaan. Van deze wanden werden soms enkele in het daarop volgende jaar bewust intact gelaten om de vogels te houden op plekken waar ze verdere uitvoer werkzaamheden niet hinderden. Vanaf 2004 verdwenen de tijdelijke wanden en werden er twee grote oeverzwaluw wanden gecreëerd (locatie A & B). Deze wanden liggen in een beschermde zone waar niet mag worden geoefend.

Foto 1. Overzicht locatie A op kolonie De Haar, 1 mei 2009 (Rinus Dillerop). *View of site A in colony De Haar, 1 May 2009.*

Foto 2. Overzicht locatie B in kolonie De Haar, 15 september 2013 (Rinus Dillerop). *View of site B in colony De Haar, 1 May 2009.*

Resultaten

Koloniegrootte

Het aantal bewoonde nestholen laat over 2000-13 grote fluctuaties zien (Figuur 1). In 'magere' jaren ging het om 60 tot 200 nesten. In 2005, 2006 en 2009 werden de hoogste aantallen vastgesteld. In 2005 prijkte de kolonie in de Haar zelfs in het rijtje van grootste kolonies van Nederland. Een duidelijk verband met de landelijk trend is niet waarneembaar: tussen 2001 en 2011 kwam de ontwikkeling slechts in 3 jaren overeen met de landelijke

tendens (toe- of afname). De aantallen lijken vooral te worden gestuurd door aanbod van voldoende geschikte steilwanden. Tot en met 2003 bestond de aanwezigheid van steilwanden uit relictten van de inrichtingsperiode van het oefenterrein van voor 2000. Deze relictten werden jaarlijks afgestoken/afgegraven om verse wanden te houden. In 2004 werden op twee locaties grote lange wanden aangelegd, beide met een lengte van *c.* 200 meter en een hoogte van 2.0-2.5 meter. Dit gaf direct een impuls aan de populatie. De afnemende aantallen nadien kunnen waarschijnlijk aan meerdere oorzaken worden toegeschreven. Soms had dit te maken met het feit dat de wanden door graafmachines niet steil genoeg werden afgegraven (2007), andere keren met graafactiviteiten van Vossen *Vulpes vulpes* in de vroege vestigingsfase (2008, 2011 en 2012) of met bosontwikkeling/rietvorming bij locatie A (2010-12).

Ringonderzoek

In 2004-13 werden in totaal 618 Oeverzwaluwen gevangen (Tabel 1), waarvan 80.4 % adult was en de rest bestond uit vliegvlugge juvenielen. De dip in de vangsten in 2011 en 2012 had te maken met slechte weersomstandigheden op geplande vangdagen en het vroegtijdig verlaten van de kolonie als gevolg van predatie. Het gemiddelde percentage terugmeldingen bedroeg 4.7 %, maar dit percentage ligt bij de juveniele vogels (2.5%) aanzienlijk lager dan bij adulte (5.2%) (Tabel 1).

De meeste terugmeldingen hadden betrekking op terugvangsten in de kolonie op de De Haar. Het gaat hierbij om 26 vogels, waarvan 3 als jong geboren in de kolonie. Een vogel werd in drie achtereenvolgende jaren gevangen, 13 vogels werden in een periode van 2-4 jaar na het ringen aangetroffen en 12 vogels werden eenmalig na het jaar van ringen teruggevangen.

Verder werden er twee vogels als broedvogel in kolonies elders in Noord-Nederland aangetroffen. Het gaat om een in 2010 geringd vrouwtje (kunstwand op 5 augustus 2011 in het Friese Opeinde, afstand 37 km) en een in 2008 geringd juveniel (kolonie op 27 juni 2011 en 12 juli 2011 in Eernewoude, afstand 44 km). Daarnaast één buitenlander (uit Frankrijk), een volwassen vrouwtje dat in 2004 was geringd bij Loire-Atlantique Donges en op 29 juli 2005 werd teruggevangen in de kolonie De Haar (afstand 877 km).

Buiten de broedperiode werden 2 vogels gevangen tijdens de trekperiode. Het gaat hierbij om een volwassen vrouwtje geringd in 2006 (terugvangst op slaapplaats op 5 augustus 2006, Foxholstermeer, afstand 27 km), een juveniel geringd in 2008 (terugvangst op slaapplaats op 11 september 2008, Oostvaardersplassen, afstand 107 km).

Tabel 1. Aantal bezette nestholten, vangdagen, vangsten en terugvangsten van Oeverzwaluwen in De Haar in 2000-12. *Number of occupied cavities, catching days, captures and recaptures of Sand Martins at the colony De Haar in 2000-13.*

Jaar Year	Nesten <i>Nests</i>	Vangdagen <i>Catching days</i>	>1kj	1kj	Totaal Sum
2000	121	-			
2001	150	-			
2002	235	-			
2003	140	-			
2004	320	2	42	11	53
2005	601	4	145	32	177
2006	532	3	59	0	59
2007	252	2	63	14	77
2008	175	3	42	23	65

2009	402	3	62	8	70
2010	284	1	27	0	27
2011	223	1	4	0	4
2012	60	0	0	0	0
2013	162	1	53	33	86
Totaal <i>Sum</i>		20	497	121	618
Terugmeldingen <i>Recaptures (N)</i>			26	3	29

Discussie

Om praktische en organisatorische redenen hebben we in de periode 2004-13 niet alle aanwezige oeverzwaluwen kunnen ringen. Dit heeft ongetwijfeld z'n weerslag op de kans op terugvangst gehad, zoals mogelijk blijkt uit de vogels die over meerdere jaren onregelmatig zijn teruggevangen. Dankzij het ringwerk is er echter wel meer inzicht ontstaan in de dispersie en plaatstrouw van de Laaghaler Oeverzwaluwen. In vergelijking met de vangsten van Leys & de Wilde (1970) ving we een hoger percentage vogels terug, in het bijzonder adulte vogels (4.0% in de jaren zestig, tegen 5.3% op onze kolonie). Dat hoeft nog niets te zeggen over de overlevingskans, omdat de dispersiemogelijkheden in de jaren zestig, toen de stand veel hoger lag dan tegenwoordig, misschien beter waren. Meer kolonies in de nabijheid om naartoe te verkassen, al vonden Leys en de Wilde ook toen al dat Oeverzwaluwen die als overjarig waren geringd een behoorlijke kans hadden om in dezelfde kolonie terug te keren (66%). In Drenthe is de Oeverzwaluw dun gezaaid (8-20 kolonies per jaar in 1989-2000, waarvan 74% kleiner dan 100 nesten; Dijkstra *et al.* 2000).

De aantallen in de kolonie van De Haar lijken vooral verband te houden met de hoeveelheid geschikte broedwand; onze kolonie volgde vrijwel nooit de landelijke trend. Een deel van de vogels bleef de kolonie trouw, maar verplaatsingen naar kolonies in Friesland onderstrepen het opportunistische gedrag van deze soort (zie ook Leys & de Wilde 1970).

Dankwoord

Wij zijn het Ministerie van Defensie dankbaar voor het verlenen van een vergunning voor het betreden van het terrein en voor het mogen verrichten van vogel(ring)onderzoek.

In het bijzonder gaat onze dank uit naar de heer Hilko Bosma die het mogelijk maakt dat de oeverzwaluwvanden jaarlijks worden afgestoken en opslag wordt verwijderd zodat de oeverzwaluwen kunnen terugkeren naar hun broedplaats.

Summary

Dijkstra B. & Dillerop R. 2013. Sand Martins *Riparia riparia* in a colony in northern Drenthe in 2000-13: some ringing results. Drentse Vogels 27: .

At an artificial sand cliff in northern Drenthe, the number of occupied Sand Martin nests varied between 60 and 601 in 2000-13. Numbers varied according to the annual availability and suitability of nesting sites. From 2004 onwards, mist nets were used to capture as many birds as possible, resulting in the capture of 497 birds older than one calendar-year and 121 in their first calendar-year. Respectively 5.2% and 2.5% of these birds were recaptured once or several times in later years. Two birds were found breeding in other colonies in later years, *i.e.* a female ringed in 2010 and recaptured in 2011 (breeding dispersal of 37 km), and a first-year bird ringed in 2008 and recaptured at another colony in 2011 (natal dispersal of 44 km).

Literatuur

Leys H.N. & de Wilde J.J.F.E. 1970. Ringonderzoek bij Oeverzwaluwen (*Riparia riparia*) in Nederland. *De Levende Natuur* 73: 66-72.

Steendam H., Goutbeek E. & Dijkstra B. 2000. De Oeverzwaluw *Riparia riparia* in Drenthe in 1989-2000 en verder. *Drentse Vogels* 13: 55-63.

Adressen:

Bert Dijkstra: Burg.Jollesstraat 11, 9401 LD Assen, e_dykstra@hetnet.nl

Rinus Dillerop: Hoofdweg 80, 9626 AH Schildwolde, cuculus@home.nl

Bijlage 1. Terugvangsten van Oeverzwaluwen die op de kolonie De Haar werden geringd.
Basic data of Sand Martins recaptured at the colony De Haar in northern Drenthe.

Ring	LFD	Ringdatum	Terugvangst	Terugvangstlocatie
<i>Ring number</i>	<i>Age</i>	<i>Ringing date</i>	<i>Recapture date</i>	<i>Recapture site</i>
49.87.578(Fr)*	N1kj	19-8-2004	29-7-2005	De Haar / 877 km
AE.01.424	N1kj	30-7-2004	27-5-2006/13-7-2007	De Haar, Laaghalen
AH.53.876	N1kj	8-7-2005	27-5-2006	De Haar, Laaghalen
AH.53.879	N1kj	8-7-2005	27-5-2006	De Haar, Laaghalen
AH.53.880	N1kj	8-7-2005	14-7-2006	De Haar, Laaghalen
AH.53.887	N1kj	8-7-2005	27-5-2006	De Haar, Laaghalen
AH.53.921	N1kj	8-7-2005	25-7-2008	De Haar, Laaghalen
AH.53.925	N1kj	8-7-2005	13-7-2007	De Haar, Laaghalen
AH.53.998	N1kj	29-7-2005	5-6-2006	De Haar, Laaghalen
AH.72.003	N1kj	29-7-2005	11-7-2008	De Haar, Laaghalen
AJ.29.695	N1kj	27-5-2006	13-7-2008	De Haar, Laaghalen
AJ.29.842	N1kj	5-6-2006	13-7-2007	De Haar, Laaghalen
AJ.29.852	N1kj	5-6-2006	17-6-2007	De Haar, Laaghalen
AJ.29.855	N1kj	5-6-2006	13-7-2007	De Haar, Laaghalen
AJ.29.967	N1kj	14-7-2006	13-7-2007	De Haar, Laaghalen
AJ.29.968	N1kj	14-7-2006	5-8-2006	Slaapplaats bij Foxholstermeer
AN.36.080	N1kj	17-6-2007	11-7-2008	De Haar, Laaghalen
AN.36.197	1kj	13-7-2007	12-6-2011	De Haar, Laaghalen
AN.36.244	N1kj	13-7-2007	3-6-2009	De Haar, Laaghalen
AN.36.245	N1kj	13-7-2007	3-6-2009	De Haar, Laaghalen
AP.45.041	N1kj	11-7-2008	3-6-2009	De Haar, Laaghalen
AP.45.045	N1kj	11-7-2008	12-6-2011	De Haar, Laaghalen
AP.45.227	N1kj	25-7-2008	3-6-2009/29-5-2010	De Haar, Laaghalen
AP.45.347	1kj	9-8-2008	3-6-2009	De Haar, Laaghalen
AP.45.357	1kj	9-8-2008	12-7-2011	Earnewald (Frl) kolonie, 44 km
AP.45.369	1kj	9-8-2008	11-9-2008	Oostv.dijk, Almere, 107 km
AS.60.002	N1kj	3-6-2009	12-6-2011	De Haar, Laaghalen
AS.60.392	N1kj	29-5-2010	5-8-2011	Opeinde, Frl, kolonie, 37 km
AS.60001	N1kj	3-6-2009	30-6-2013	De Haar, Laaghalen
AS.60013	N1kj	13-6-2009	30-6-2013	De Haar, Laaghalen

*Ringlocatie Loire-Atlantique Donges

Foto 3. Oeverzwaluwen worden uit mistnet gehaald door Rinus Dillerop. Laaghalen, 30 juni 2013 (Bert Dijkstra). *Extracting Sand Martins from mist nets erected in front of the breeding colony, Laaghalen, 30 June 2013.*